

ביאורים

האם אפשר לומר שהאדם אכן 'יודע' את הידיעות שהוא מייחס לעצמו? היו מהחכמים הקדמונים שטענו שלא. הם אמרו שכאשר מתוודע האדם לעניין מסוים, הידיעה החדשה בהכרח מתבססת על ידיעה הקודמת אליה. אך מהיכן הגיעה הידיעה הראשונה? אם הכל מתבסס על אותם יסודות לא-יודעים, לא נוכל להגדיר את הידיעות שלנו - כידועות.

הטענה השנייה היא לגבי היקש - הוכחת דבר באופן מוחלט. הפילוסופים טוענים שלא ניתן להגדיר ידיעה כנכונה, גם אם מוכיחים אותה. הסיבה לכך מורכבת משתי אפשרויות: אפשרות אחת היא שהאדם כבר ידע אותה, ואז אין שום חידוש בדבר, ואין משמעות להוכחה. אפשרות שנייה היא שהאדם לא ידע ידיעה זאת עד כה, ואם-כן - על בסיס מה הוא הוכיח את הוכחתו? חייבת להיות ידיעה ראשונית שעל גביה נבנית ההוכחה.

אמנם הפילוסופים ביטלו טענות אלו. לדעתם, נכון הדבר באופן כללי שידיעה מתבססת על ידיעה אחרת. עם זאת, ישנה ידיעה ראשונית שאינה תוצר של חקירה או היקש שכלי של האדם. ידיעה זו היתה ביסוד השכלת האדם, ונקראת גם: 'מושכלות ראשונות'. ידיעות אלו נקראו מושכלות ראשונות מכיוון שלא הגיעו מידיעות אחרות (שאו היו נקראות 'שניות' או 'שלישיות').

את הטענה השנייה הם דחו, בהסבר שאותן ידיעות ש'נולדות' על ידי היקש, אמנם היו כבר קודם בהשכלת האדם, אך היו בכוח. על ידי ההיקש אותן ידיעות הוגדרו והובהרו לאדם ונהיו ידיעות בפועל.

הרחבות

• הכחשת הידיעה

וְאָמַר שְׂאִי-אֶפְשֶׁר לְאָדָם שִׁישִׁיג לִידַע. רבי יוסף אלבו מביא שישנם חכמים מימי קדם שטענו שאין לנו אפשרות להשיג בשכלנו את ריבונו של עולם.

כעין דעה זו מביא רבנו סעדיה גאון בספרו האמונות והדעות; אולם בשונה מטענת הקדמונים המובאת בספר העיקרים המתבססת על חישוב פילוסופי - תלות הידיעה בידיעה קודמת, הטענה המובאת בשם ברס"ג היא בעיקרה חוסר יכולת של האדם להשיג את האמת לאמיתתה. רס"ג מכנה את תפיסתם 'דעת העמידה', כיוון שהם מעדיפים להישאר במקום מאשר לחקור ולהגיע לאמת: "אלה האנשים חשבו, כי האמת הוא שיעמוד האדם ולא יאמין בדבר, כי אמרו: כי העיון רב ספקות. כמו הברק הלוהט לא יאצר ולא ייתפס וראוי שנעמוד מהאמין" [מאמר ראשון, הדעת השתים עשרה]. בעל שביל האמונה מסביר שכמו שהברק מאיר את שמי הלילה לרגעים מועטים ונגזז, כך גם החקירה, יכולה להאיר רגע מסוים אבל לאחר רגעים מועטים היא נעלמת והאדם נשאר בספק. לכן עדיף להישאר במקום קבוע ויציב מאשר לחקור ולהגיע לספקות.

רס"ג מוכיח שתפיסתם אינה אמיתית, אלא מעין 'בריה' מהתמודדות שכלית במקומות בהם היא אינה נוחה. הרי במקרים רבים הם צריכים לפעול במהלך חייהם בעזרת השכל, כדי להבין מהי הדרך הנכונה לפעול, והם נעזרים בהשגה האנושית השכלית למרות מוגבלותה. כמוכן שטענתו אינה מתמודדת עם הטענה הפילוסופית של הקדמונים המובאת בספר העיקרים.

פֶּרֶק שְׁשֶׁה-עֶשֶׂר

מכחישי הידיעה

יֵשׁ מִן הַקְּדֻמוֹנִים מִי שֶׁהִכְחִישׁ הַיְדִיעָה[°], וְאָמַר שְׂאִי-אֶפְשֶׁר לְאָדָם שִׁישִׁיג לִידַע[°] דָּבָר עַל אֲמַתּוֹ. וְזֶה, מִשְׁנֵי פָּנִים: אִם בְּעֵבֹר שֶׁכָּל יְדִיעָה לֹא תִּגַּיעַ אֲלָא[°] מִיְדִיעָה קוֹדְמָת; וְאוֹתָהּ הַיְדִיעָה הַקּוֹדְמָת כְּבָר הִיְתָה דְרוֹשָׁה, וְהִגִּיעָה גַם-כֵּן מִיְדִיעָה קוֹדְמָת לָהּ; וְכֵן אוֹתָהּ הַקּוֹדְמָת כְּבָר הִיְתָה דְרוֹשָׁה, וְלֹא תִּגַּיעַ אֲלָא מִיְדִיעָה קוֹדְמָת לָהּ. וַיִּשְׁתַּלְּשֵׁל הָעֵנִין אֶל בְּלִתִּי-תְכִלִּית[°], וּבְבִלְתִּי-תְכִלִּית לֹא תִּקְיָף בּוֹ יְדִיעָה. וְאִם בְּעֵבֹר שֶׁהַדָּבָר שִׁיִּודַע בְּהַקְשׁ[°] לֹא יִמְלֹט מִחֻלְקָה: אִם שִׁיְהִיה נוֹדַע קִדְם-לְכוֹ, וְלֹא יִצְטַרֵּף, אִם-כֵּן, אֶל הַקְשׁ; וְאִם לֹא הִיָּה נוֹדַע, מֵהִיכֵן יִדַע הָאָדָם שִׁיִּדַע אוֹתוֹ עַל-יְדֵי הַקְשׁ? וּמֵאֵלּוּ הַשְּׁנֵי-פָּנִים בְּטָלוּ הַיְדִיעָה, וַחֲשַׁבּוּ שְׂאִי-אֶפְשֶׁר שֶׁתִּגִּיעַ לְאָדָם יְדִיעָה בְּשׁוּם-דָּבָר נְעֵלָם.

אין כל ידיעה מוגיעה מידיעה

אָבֵל הַמְאֲמָתִים[°] מִן הַפִּילוֹסוֹפִים בְּטָלוּ טַעְנוֹתֵיהֶם, בְּשִׂאָמְרוּ כִּי הָרֵאשׁוֹנָה[°] לֹא תִתְחַיֵּב, כִּי לֹא יִשְׁתַּלְּשֵׁל הַדָּבָר אֶל בְּלִתִּי-תְכִלִּית כְּמוֹ שֶׁחֲשַׁבּוּ. לְפִי שְׂאִין כָּל יְדִיעָה מִגַּעַת תְּמִיד מִיְדִיעָה שֶׁהִיְתָה דְרוֹשָׁה, כִּי כְּבָר תִּגִּיעַ מִיְדִיעָה בְּלִתִּי-דְרוֹשָׁה וּבְלִתִּי-מִגַּעַת בְּהַקְשׁ, אֲלָא מִיְדִיעָה שֶׁהִיא לְאָדָם בִּיסוּדִיּוֹת הַשֶּׁכֶל; כְּלוֹמַר: שֶׁמִּטְבַּע הַשֶּׁכֶל שֶׁתִּמְצָא בּוֹ יְדִיעָה-מָה[°], לֹא הִגִּיעָה מִיְדִיעָה אַחֲרָת. וְקָרָאוּ אוֹתָהּ יְדִיעָה שֶׁהִיא בִּיסוּד הַשֶּׁכֶל "מְשַׁכְּלוֹת רֵאשׁוֹנוֹת"[°]; רְצוֹנָם לֹמַר: שֶׁהֵן רֵאשׁוֹנוֹת שֶׁלֹּא הִגִּיעּוּ מִיְדִיעָה אַחֲרָת, אָבֵל נוֹצְרוּ עִמּוֹ בְּטַבַּע. וְאוֹתָן הַמְשַׁכְּלוֹת הֵן יְסוּדוֹת לְחַכְמָה, כִּי מֵהֵן תִּשְׁתַּלְּשֵׁל הַיְדִיעָה.

ידיעה בכוח ההקש

וְאֵל הַטַּעְנָה הַשְּׁנִית אָמְרוּ שֶׁלֹּא יִתְחַיֵּב, גַּם-כֵּן, שֶׁמָּה שֶׁלֹּא הִיָּה נוֹדַע לֹא הִיָּה נוֹדַע לְעוֹלָם, כִּי כְּבָר יִדַע עַל-יְדֵי הַקְשׁ; אֲלָא שֶׁקִּדְם הַהַקְשׁ הִיָּה הַדָּבָר יְדוּע-בְּכֹחַ בְּהַקְדְּמוֹת[°], וְעַל-יְדֵי הַהַקְשׁ שֶׁב יְדוּע-בְּפֶעֶל. וְשֶׁהַשֶּׁכֶל יִגְזֹר[°] שֶׁהִגַּעַת הַיְדִיעָה עַל-דֶּרֶךְ זֶה הִיא הִגַּעַת וַיְדִיעָה גְמוּרָה. וְאֵלּוּ הַשְּׁנֵי-דְרָכִים, שֶׁעַל-יְדֵיהֶם תִּגִּיעַ וְתִשְׁלַם הַיְדִיעָה, הֵם שֶׁנִּמְצְאוּ בַשֶּׁכֶל הָאָנוּשִׁי מִשְׁעַת הַיְצִיָּה, מִבְּלִי שִׁיִּרְגִישׁ וַיִּדַע כִּיצַד הִגִּיעוּ לוֹ.

הַיְדִיעָה - הידיעה האנושית. **לֹא תִּגִּיעַ אֲלָא** - מבוססת על ידיעה קודמת. **בְּלִתִּי-תְכִלִּית** - אין סוף. **בְּהַקְשׁ** - ההוכחה. **הַמְאֲמָתִים** - האמיתיים. **הָרֵאשׁוֹנָה** - טענתם הראשונה שכל ידיעה מבוססת על ידיעה קודמת. **מָה** - מסוימת. **מְשַׁכְּלוֹת רֵאשׁוֹנוֹת** - אקסיומות. **בְּכֹחַ בְּהַקְדְּמוֹת** - ע"י הידיעות שבו יוכל להגיע להבנות אלו. **וְשֶׁהַשֶּׁכֶל יִגְזֹר** - השכל האנושי מחליט שזו אמת.

